

Józsa György Zoltán

Orosz iskolai kánon tegnap és ma

■ Az orosz iskolai irodalmi kánonok előzményeinek története egyidős az új orosz irodalom születésével. Ugyanis leginkább éppen arra a korra tehető, amikor Nagy Péter hozzálátott, hogy államát egyik napról a másikra az európai minták szigorú követésének elve alapján tökéletesen Európa képére és hasonlatosságára formálja át. Ez az önmeghatározás dilemmáját, bizonyos mértékig pedig a kettős kultúra létrejöttét hozta el, és szabványosítást, bürokratizálódást vont maga után. Nemegyszer epigonizmus, szolgálai másolás, az elvesztett önazonosság sajnó fájdalma (ahogyan a levágott szakállé is) lép a távolba vesző régi helyébe. A klasszicista normatív poétika úgynevezett három stílusról szóló elmélete, annak változatai (Uszacsov, Feofan Prokopovics, V. K. Tregyakovszkij és Lomonoszov)¹ leginkább preskriptív, normatív elvek betartását kívánta meg egy szárnyait próbáló irodalomtól, amelynek még intézményeit is alig-alig teremtették meg. Másfél évszázad múltán a híres kritikus, Visszarion Belinszkij ezt a korszakot passzív és eredetiséget nélkülöző, mintakövető magatartásáért ostorozza, ugyanakkor maga is a kánonalkotó pozícióját vindikálja önmagának. Puskinról írt dolgozatában húsz hazai és külföldi szerzőt vesz számba, listát alkotva „a parnasszusi nagy költők törvényt szabó személyeiről”. A világirodalomból ide sorolja Homéroszt, Pindaroszt, Vergiliust, Horatiust, Ovidiust, Tassót, Milont, Corneille-t, Racine-t, Boileau-t, az oroszból Lomonoszovot, Szumarokovot, Gyerzsavint, Petrovot, Heraszkovot. Hevenyészett katalógusában Zsukovszkijt úgy tünteti fel, mint akinek életműve Schiller követésében merült ki.² Értelmezésében Gribojedov és Puskin már az új orosz irodalom génuszai. A kánon a XIX. században nemritkán az irodalom „funkcióiról” kialakított változó elképzelések megfelelően formálódott, és a XX. században vált a hatalom és az ideológia alárendeltjévé. Az orosz irodalmi kánon döntően a kritika kereszttüzeiben jött létre,³ a

roppant fordításirodalom kiutat jelentett az cirill írás okozta elszigeteltségből. Ezzel szemben maradtak „megszentelt” textusok (*Anyegin, Bűn és bűnhődés, Igor-ének*), amelyekhez – nemzetközi hírnevük dacára – az orosz tudat igencsak következetesen ragaszkodik. Az orosz lélek másfelől különösen fogékony, sok mindenre kíváncsi, és, ha hihetünk Dosztojevszkijnek, készen áll minden befogadására, beépít mindent, amit más kultúrákból csak módja van átvenni.

A mai kutató szigorúsága Belinszkijen is túltesz, talán egyoldalú is, miközben egy meggyökeresedett tévképzetet vet fel újra, miszerint a Péter utáni Oroszország irodalomtörténetét teljes mértékben „a nyugati kulturális és esztétikai kánon asszimilálása és elsajátítása történeteként” kell értékelnünk.⁴ A szakirodalom a kánonalkotás alapmechanizmusában láthatóan elsőrangú tényezőként tételez egy romantikus nosztalgiát, amelyet a „grand récit” metanarratív jelenségéhez köt, és a nemzeti eposznak mint kanonizált nemzettudatnak a műfajkörébe utal. De nemcsak az ezzel kapcsolatos, botrányokkal és kérdőjelekkel vegyes felfedezéstörténet kínál tanulságokat (*Osszián, Kalevala, Igor-ének*). A „műthosz”, a nemzeti narratíváját⁵ testesíti meg a *Háború és béke*-ben az újjászülető Oroszország ethnogenezisének tolsztoji verziója, és az eizensteini *Október* pátoszával konkuráló *Zsivago doktor* című regény is ilyenné lép elő. Egyszerre tragikus és ironikus fintor is, egyfajta „hősepikai” történet individuálfilozófiába burkoltan, a XX. századi Oroszország átalakulásának narratívája (itt jegyezzük meg, hogy sok emigráns tudatában az egykori Oroszország mint tér tökéletesen megszűnt létezni). Paszternak három évtizedig tiltott könyve mára az identitás tájékozódási pontjainak gyűjtőjévé kanonizálódott. Ezek a művek a mai orosz kánon értékhardozó mintái. A kánondöntőgötök sorsa iránti érzéseink valószínűleg sokban változnak, differenciálódnak. A szabadkőműves

Novikov – aki könyvkiadóként, szerkesztőként a műveltség kútfőinek terjesztésére áldozta erejét (és fizetett érte szabadságával) II. Katalin birodalmában – arra törekedett, hogy a művelt arisztokrácia körében a kánon minél szélesebb, a művelődés tárházai minél inkább hozzáférhetőek legyenek.

A „posztszovjet” nem egyszerűen történelmi kategória, hanem kulturális térséget is jelöl, amelyben az egyén identitását igen sok tényező határozza meg. A tankönyvi kánon víziója és megvalósulása az oktatás irányító szervei által kijelölt mezsgyén időnként jóval túllép. A modell-tanterveket mára nemegyszer közvéleménykutatás tárgyává teszik, az internetes kommentek, szavazások eredményeit tekintetbe veszik a véglegesítés és hatályba léptetés előtt.⁶ A kánon versus konszenzus szakirodalomban fejtegetett fogalma és a kánonképződés számos faktora mellett nem is annyira a tervek reprezentáns listái, sokszor inkább a tankönyvek tükrözte valóság lehet segítségünkre,⁷ hogy felmérjük az épp aktuális kánont. Jellemzően az orosz irodalmi kánonban kitüntetett rendezőelvként érvényesül az, amit a „szövegen túli jegyek” sorában⁸ például az etika foglal el. Bármely irodalomértő és -kedvelő közönség azonban joggal nyugtázza örömmel, hogy felsőoktatási intézménybe orosz irodalom szakra felvételizőknek a peresztrojka első évtizedében, először 1984-ben nyomtatott előkészítő tankönyve még 550 oldalas terjedelem körül mozgott, és ez csupán szövegeket jelentett.⁹ Ez már nem a tétova, majd visszavont „olvadás” kora, hanem az optimista Gorbacsov-éra. A peresztrojka politikájának meghirdetése után a felsőbb osztályosoknak készült reformterv mindazonáltal 1991-ig váratott magára. A vonatkozó cikk orosz szerzője dolgozatának címében vitriolosan „csatamezőnek” nevezi az iskolai kánont, amelyben – szava szerint – „a gyerek a fürdővíz sorsára jut”. De leszögezi az újonnan jelentkező előnyöket is: ez a kánon már rugalmasan alkalmazkodott a tanár és a diák szubjektív igényeihez, lehetővé téve a nagyepikai művek sorában két alternatíva közötti választást, megszüntetve egyúttal a kötelező ideológiai kommentár és a kötelező mű egymáshoz tapadását (egy-egy iskolai osztályban tetszés szerint taníthatták például Dosztojevszkijtől a *Bűn és bűnhődés*, de helyette lehetett választani *A félkegyelműt* is; Goncsarovtól az *Oblomovot* kiválthatta a *Hétköznapi történet*). A reform engedményeképp szerkesztett, új XX. századi orosz irodalmi szöveggyűjtemény a rehabilitált szerzők művei mellett számolt a konzervatív közízléssel, következésképp megtartotta Fagyjev, Nyikolaj Osztrovszkij,

valamint Leonov réges-rég elavult szövegeit is.¹⁰ (Az iskolai kánonképzés elméletében, úgy tűnik, az olvasási szokásokkal is hamarosan számolni kell.) Az említett kötet csakis a XX. század irodalmára összpontosít, kizárólag „ami a tankönyvekből kimaradt” jellegű információkat közöl tizenöt fejezetre, majd ezeket további altémákra bontva. Tizenkét szerző műveit elemzi (főleg a líra és az epika képviselteti magát), részletesen leírja a hatalommal történt összeütközéseik okait, kortárs feljegyzéseket, dokumentumokat, irodalomtörténetési értékeléseket idéz, mintegy egyértelművé téve, hogy az új rend leendő tanárai igen alapos ismeretek megléte esetén léphetnek csak be a pályához vezető felsőoktatás szentélyeibe. A gigantikus kiterjedésű szovjet cenzúra összeomlását jelzi ez a kötet. Kánonértelmezői logikát takar már a címe is, amely sajátos módon Gorkij fellépésétől Szolzsenyicinig jelöli ki a XX. századi orosz irodalom ívét. Ebből adódóan végső fokon már az *Ivan Gyenyiszovics egy napjával* – mint „irodalmi ténnyel” – tulajdonképp elillant az, amit Gorkij eredetileg álmodhatott. A Hruscsov személyes engedélye révén 1962-ben megjelent Szolzsenyicin-mű a további szovjet és posztszovjet irodalmat is zárójelbe teszi. Nagyon elgondolkodtató, hogy a korábban egyenesen „hazaárulónak” vagy „fehéremigránsnak” bélyegzett, nagyjából nyugaton élt, élő szerzők – Szolzsenyicin kivételével – a nemzeti emlékezetpolitika bizonytalanságának esnek áldozatául, mivel ebből a tankönyvi válogatásból végül kiszorultak. Az emigránsokat ugyan fokozatosan kiadják (általában a folyóiratban történt első hazai közléseket nagy példányszámú könyvforma követi), a hivatalos rehabilitáció is zömmel megtörténik, ám a megbocsátás késlekedik, valamiképp mintha elmaradna. Az ikonná vált Szolzsenyicinen kívül ebben a tankönyvben Paszternak, Blok, Ahmatova, Gumiljov, Mandelstam, Alekszandr Tvardovszkij, Zoscsenko, Babel, Bulgakov, Zamjatin és Andrej Platonov, vagyis a peresztrojka első hullámában rehabilitált szerzők szerepelnek, holott ténylegesen zsilipek nyíltak fel. Leszögezhetjük, ezzel a hatalom nagy kegyet nem gyakorol az alattvalók felé: Gumiljov, Mandelstam, Platonov és Zamjatin kivételével a többi szerző már a betiltás feloldása után – az 50-es évek végétől – részben megjelenhetett, sokuk nem érthette meg, hogy a könyvtárak polcain ismét ott lehetnek műveik. A „szamizdat” és „tamizdat” (utóbbi kifejezés a Szovjetunió határán túli, illetőleg a szocialista blokkon kívül eső emigráns irodalmi élet és könyvkiadás fogalmait fedi le) aránya e tükrben az előző javára billen el. Jellemzően a

XX. század második felének emigráns vagy tiltott íróit (Brodzskij, Akszjonov, Jerofejev, a korai szovjet posztmodern alkotóit) ez a válogatás roppant megfontoltan kerüli. A tankönyv szerzői jobbnak látják a szövegek egy részét – nehezen hozzáférhető voltuk miatt – részben vagy töredékesen közölni. (Ekkoriban ugyanis az új kiadások még nemritkán „kéz alatt” találnak gazdára kisebb vagyonokért, nemegyszer hosszú sorban állások után.) Így válhatott a leendő tanárok számára is közkinccsé, sőt, elvárt ismeretté a szemelvények formájában közölt *Időszerűtlen gondolatok* című Gorkij-mű, a kritikai kiadásokból eladdig szigorúan mellőzött publicisztikai sorozat, amely az áhított forradalmat már folyamatában könyörtelenül, csökönnyösen, ám tehetetlenül bírálta, visszasságait objektíven kimondta és kipellengérezte, feltárta a hétköznapivá lett kegyetlen terrort, és bizonyítékot szolgáltatott a világhírű író a lakosság túlnyomó többségét kitevő parasztsággal szembeni elfogultságáról. Ugyanakkor gondolhatunk a magyarországi átalakulások kezdetén megjelent „vörös könyvre”, amely a tiltott dokumentumok garmadájának (levelek, jegyzőkönyvek, titkos határozatok, paktumok, egykori újságcikkek) napvilágra hozatalára vállalkozott. A Szilágyi Ákos szerkesztette *Befejezetlen forradalom, 1917–1987* című, 1988-ban megjelent kötet villámgyorsan el is tűnt a könyvesboltokból.

A kánonképzés igen sajátos folyamatát számos tényező befolyásolja. Korántsem csupán kultúr- és oktatáspolitikai „vezérlés” eredménye. Kézikönyvek, szöveggyűjtemények, antológiák, kormányok, egyházak, pártok, mozgalmak, egyetemek, akadémiák, folyóiratok, napisajtó, szubvenciók alá eső állami és magánkönyvpiac, a nyilvánosság elé kerülő könyvek (kvázi-reklámozás) köre, jegyzékek, tantervek, könyvtári szerzeményezés által kijelölt tételek együttes eredőiből meghatározott ideális lista. A kánon/iskolai kánon nemzedékek gondolkodásmódját alakítja vagy manipulálja (ez vonatkozhat akár a legjelentéktelenebbnek tűnő szocialista detektívregényre vagy ordas ideológiák légkörében létrejövő gyermekkönyvekre).

A kánon kétséget kizáróan valamely „történelem feletti” erő tekintélyétől is függ.¹¹ A körülötte zajló polemikák résztvevői mindmáig nemegyszer „betiltást” emlegetnek (ironikus módon, *horribile dictu* például *A Mester és Margaritát* destruktívnak nevezve).¹² Ezt a tekintélyt ugyanakkor egy vagy több köztiszteltetben álló személy is gyakorolhatja, az orosz memoár- és írói naplószövegek végeláthatatlan korpuszaiban megbúvó értékítélet (például Belinszkij vagy Dosztojevszkij

Puskinról, illetőleg Tolsztoj Herzenről írt szavai) időnként megfellebbezhető, és az irodalomtörténészt vagy olvasót is büvökörébe vonja.

A 80-as évek Szovjetuniójában az általános és a középiskolai irodalomoktatás felépítésében ciklikus és részlegesen repetitív volt. Tartalmában-merítésében ez a rendszer hármas forrásra támaszkodott egy érzékeny kultúrpolitika szempontjait sosem szem elől tévesztve: a soknemzetiségű Szovjetunió köztársaságokra tagolódása következtében saját nemzeti, orosz valamint világ-irodalmi szövegek tették ki a tananyagot. Így például a hetedik osztályosoknak 1978-ban „saját nemzeti” cím alatt kiadott irodalomtankönyv Puskin epikáját, Lermontov költészetét, Gogol *Revizorját*, Nyekraszovot, Lev Tolsztoj egy elbeszélését, Gorkij és Majakovszkij forradalmi líráját, Fagyejev *Az ifjú gárda* című regényét, illetőleg Tvardovszkij *Vaszilij Tyorkin*jét dolgozta fel. A négyszáz oldalas tankönyv egyszerre tölti be a szöveggyűjtemény szerepét is, kiemelkedik a legvégére illesztett elméleti összefoglaló a műnemek és műfajok rendszeréről, az írói eszközökről; a kötetet, sajátosan, névmutató zárja. Az 1984-es kiadású, kilencedikeseknek szánt tankönyv – már az *Orosz irodalom* címet viseli – a Kelet-Európában meghonosodott szövegközpontú szemlélet kiváló, tipikus példáját képviseli. Az igen bőséges elemzéssel, szövegkommentárokkal, kor- és életrajzokkal ellátott fejezetek mindössze nyolc mű köré építik fel a mintegy tíz hónapos tanév anyagát, beleértve öt közismert regényt (Turgenyevtől, Csernisevszkij-től, Szaltikov-Scsedrintől, Dosztojevszkij-től és Tolsztojtól a két legjelentősebb regényt, a *Bűn és bűnhődést*, valamint a *Háború és békét*) Alekszandr Osztrovszkij és Csehov egy-egy drámáját, Nyekraszov egy publicisztikai írását, külön fejezetet szentelve „A XIX. századi orosz irodalom jelentősége a kortárs európai irodalom kontextusában” témának. Nyilvánvalóan az új iskolai kánon kimunkálása során a háttérben fellángoló, cseppet sem érzelemmentes viták, a szembetűnő hiányok, szemléletbeli kívánnivalók (elsősorban az irodalom kizárólagos társadalmi folyamatok leképeződéseként értelmezése), szakmai hibák, egyoldalúság vagy a hamis szovjet tradicionalizmus ortodox irányzatai (a pártosság, a forradalmi pátosz és az osztályharcos alapállás) következtében a számos humán tudomány témakörébe tartozó tankönyv felett eljárt az idő. Ez a tény olyan sajátos tankönyvek létrehozásának igényét teremti meg, amelyben a szerzők – figyelemmel a nagy piaci igényekre, a sürgető határidőkre – a még felsőbb osztályokban tanulók változó életkori igényeit, a tanulás célját és az

intézményt is másodlagos keretként kezelik. Ilyen például a középiskolák, szakiskolák végzősei, általában „felsőbb osztályosok” számára összeállított *Orosz irodalom* című tankönyv,¹³ amely két, különálló részben látott napvilágot. Az első kötet száznyolcvan oldala öt, kiemelkedő alkotó (Gribojedov, Puskin, Lermontov, Gogol), a második további öt (Turgenyev, Nyekraszov, Csernisevszkij, Szaltikov-Scsedrin és Dosztojevszkij) egy-egy regényének, arányosan mintegy huszonöt oldalt kitevő, aprólékos elemzését adja.

Kézenfekvőnek tűnhet levonni a következtetést, miszerint 1994 táján (vagyis a rendszer fokozatos átalakulásának kezdeti, igen viharos időszakában) a középiskolai tantervekbe beválogatott „klasszikusok”, kánonalkotó meghatározó szerzők köre többé-kevésbé változatlan, tisztán behatárolt, miközben szakadatlanul folyik a XX. századi örökség „újraértékelése” a „nemzeti lelkiismeretre” nehezedő kérdések tisztázása mellett. Ennek kapcsán az idő rostája irgalmat nem ismer, különös tekintettel az ideiglenesen megnyíló levéltárak és titkos magánarchívumok, kéziratok leleplező tényeinek feltárulkozására. Még akkor is, ha kénytelen-kelletlen szembesülünk a humán tárgyak ideiglenes háttérbe szorulásával, világos, hogy az egyes középiskolai tankönyvek megkülönböztető jegye javarészt a létrehozók maximalizmusának függvényében alakul. A csemetéit iskolába küldő szülő igényessége, kapott mintái is sokat nyomnak a latban. Az irodalom ismerete a XVIII. század kezdetétől fogva másfél száz éven át hagyományosan az úgynevezett nemesi kultúra szigorú neveltetésének részét képezte. A Carszkoje Széló-i líceum, Puskin alma matere ennek ragyogó példája. *Egyiptomi éjszakák* című, töredékes elbeszélésében az itáliai nincstelen improvizátor tehetsége ironikus kontrasztba kerül a pétervári literátus ember figurájával, aki megvallja, Oroszországban minden író nemesember. A műveltség és olvasottság az elithez tartozás feltétlen attribútuma; ez mindmáig ható jelenség. Az „elmaradottság” sztereotípiája a harcoss marxista kultúrharcos jelszavak egyike. (A roppant műveltségű orosz uralkodók sorában ott találjuk Retteget Iván cárt, Nagy Pétert, II. Katalint és I. Sándort, a korszerű nőnevelés európai előfutárát pedig a közrendű, illetve nemes kisasszonyok számára létesült Novogyevicsij és Szmolnij Intézetek jelentik.) Az 1976-ban N. I. Gromov szerkesztésében készült, több szerző által jegyzett, nyolcadik osztályosoknak szánt tankönyv, amelyet 1986-ban adtak ki újra, szintén a nemzeti orosz irodalom áttekintését kínálja 253 oldalon, a klasszicizmustól Gogol prózaművészei-

téig. Módszeresen felsorolja az egyes stíluskorszakok jellemző jegyeit, feldolgozza történetüket, a részletes írói életrajzokat gondos periodizáció tagolja, egy vagy több mű elemzése kap helyet mindegyikük esetében, a XVIII. század elejétől a természetes iskola létrejöttéig, tehát a XIX. század közepéig terjed vizsgálódási köre. Puskin, a nagy nemzeti klasszikus – megszokott módon, dominánsan – mintegy hetven oldalon van jelen. Ugyanakkor a kissé merev, mára inkább filoszok számára élvezhető, csikorgós nyelvezetű klasszicizmust is négy szerző felvonultatásával tárgyalja, és még a nagy hatású kritikus, Visszarion Belinszkij tevékenységét is mintegy tíz oldal terjedelemben ismerteti a szerző. Végül ide sorolja Gribojedov dramaturgiáját is.

Az 1998-as közoktatási minisztériumi rendelet drasztikusan csökkentette az iskolai kánonba sorolt művek mennyiségét. Ezt a reformot, amelyet a két évvel később bevezetendő új érettségirendszer kényszerített ki, számtalan bírálat érte. A kánon újraértelmezése ezt követően az elhíresült „Putyini 100-as könyvlista”¹⁴ fordulathoz kötődik. Az orosz elnök – hivatkozva az USA által az 1920-as években bevezetett hasonló modellre – minimumként vetette fel valamennyi középiskolai végzős számára, hogy Oroszország népeinek történelmét, kultúráját és irodalmát reprezentáló száz könyvet ismerjen. A listával kapcsolatban kritikaként merült fel egyebek mellett az is, hogy nincsen kellő tekintettel a művek megválasztásánál a tanulói korcsoportok sajátos igényeire. (A jelen cikk középpontjában álló iskolai irodalmi kánon szempontjából megemlítendő, hogy a lista tartalmazza Gamzatov és Dovlatov műveit, Olesa, Raszputyin, Suksin prózájából válogatást, ugyanakkor a nálunk már negyven éve is mosolyogva emlegetett Nyikolaj Osztrovszkij *Az acélt megedzik* című „irányzatos” regénye is szerepel benne. Solohov eltűnik ebből a listából, viszont a Nobel-díjas Bunyin *Sötét faszor* című elbeszélésciklusa, Nabokov több művével együtt, szerepel benne.) A 2012-es új iskolai kánon ugyanakkor lehetővé tette az ennek a százas listának az összeállításában közreműködő, konzervatívnak titulált szakemberek által bírált Pelevin, Ulickaja műveinek tanítását a tanár és tanuló igényeinek függvényében.¹⁵ A jelenleg hatályban lévő középiskolai tanterv mintegy hetvenkét külföldi szerző nevét és azok műveit tartalmazza, az elsorolt szövegekből gyakran csupán töredékek elemzését-ismeretét kívánja meg. Költők és prózaírók esetén javarészt a tanárra bízta a választást, még csak ajánlásokat sem tesz, alternatívákat sem kínál fel. A világirodalom oktatása Homérosszal indul és Umberto Ecoval

ér véget, töredékekben kötelezően érinti az *Iliászt* és az *Odüsszeiát*, Dante *Isteni színjátékát*, a *Don Quijótét*, továbbá Goethe *Faustját* is. Shakespeare esetében a *Romeo és Júlia*, valamint a *Hamlet* előírt, a kötelező szövegek körét Saint-Exupéry *A kis herceg* című műve zárja. Molière, Schiller, E. T. A. Hoffman, Byron, Mérimée, Poe, O. Henry, Jack London a tantervben kötelező szerzőkként szerepelnek, ám a tanár ismét maga dönthet, mely műveket viszi be a tanórára. Ahogyan látható, a középiskolai végzettség megszerzéséhez az állam hétényolc konkrét világirodalmi mű ismeretét jelöli meg elvárásaként, a többit az iskola, a tanár döntési körébe utalja (mintegy harmincegy szerző esetében választást biztosít az iskolának) tekintettel a hagyományosan kiváló egyetemi tanárképzés eredményességére. A peresztrojka előtti állapotokhoz képest ez nyilvánvalóan jóval nagyobb mozgásteret és mérlegelési lehetőséget kínáló rendszer, ahol, mint látni fogjuk, a potenciálisan tanítható művek száma – kis túlzással mondhatni – exponenciálisan megnőtt. A strukturális és tartalmi változás mellett a jelenleg érvényes rendszer láthatóan kerüli a görcsös reflexeket, amelyeket egy új, aprólékos szabályozás ismételtlen kiváltana.

Ez a kerettantervi szabályozás által implikált kánon a világirodalom nagyjai közt tartja számon Villont, Swiftet, Defoe-t, Blake-et, Burnst, Heinét, Victor Hugót, Lewis Carrollt, Andersent, Jules Verne-t, Coopert, Kiplinget, Dickenst, Sir Conan Doyle-t, Stevensont és az oroszok által Lermontov óta lelkesen idealizált Sir Walter Scottot. A XX. századból viszonylag kevés szerző szerepel. Szembeötlő az a téves koncepció is, miszerint világirodalom címén a pragmatikus iskolarendszer Európa és Észak-Amerika népeinek klasszikusaiból szemezget, Dél-Amerikát egyedül García Márquez reprezentálja, Kelet-Európa, Japán, Kína, Ázsia és Afrika kívül esik a tanterv látókörén. Ibsen, Heinrich Böll, Balzac, Stendhal, Oscar Wilde, Flaubert, G. B. Shaw, a költők közül Byrontól T. S. Eliotig Baudelaire, Verlaine, Verhaeren helyet kap ebben a válogatásban, de nem marad ki Orwell, továbbá kötelező Remarque és Camus prózája. Az ezen a listán feltüntetett szerzők közül a tanterv hármát ír elő, tetszés szerint választhatóan.

A tanterv szabályozza a XIX–XX. századi irodalom, az Orosz Föderáció népeinek irodalma, továbbá a világirodalom köréből válogatott művek listáját is, körülhatárolja a megkívánt irodalomelméleti fogalmak csoportjait, az alapvető verslábakat, a műfordítás elvi ismerveit, megköveteli a tanulóktól, hogy emlékezetből tanuljon meg verseket, elemzési készségeket sajátítson

el, legyen képes a kifejező felolvasásra, referátummal és önálló kiselőadással készüljön az órákra.

A XIX. és XX. századi orosz irodalomról a diák tizenöt-tizenöt szerző alkotásai révén nyerhet képet. A tanterv pontosan megszabja, mely lírai alkotások szerepeljenek a tanórán Puskin, Lermontov, Tyutcssev, Fet, Nyekraszov költészetéből, Gogoltól egy tetszőleges elbeszélést ír elő az úgynevezett pétervári ciklusból, Alekszandr Osztrovszkijtől a *Vihar* című drámát, derűlátó következetességgel a XIX. századi regények gazdag sorát: Goncsarov *Oblomov*, Turgenyev *Apák és fiúk*, Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*, Tolsztoj *Háború és béke* című regényét, Alekszej Tolsztojtól és Leszkovtól szabadon választható műveket, Csehov-elbeszéléseket: a *Jonicsot*, *A diákot*, *A kutyás hölgyet* és *A tokba bújt ember*, valamint a *Cseresznyéskertet* írja elő.

A költészet talán hangsúlyosabban van jelen a XX. századi orosz irodalom nagy alkotásai között. Bunyin,

Millenniumi emlékmű (Velikij Novgorod) 1860.

Kuprin kisépikája, Gorkij *Éjjeli menedékhely* című drámája után tizenkét, századfordulós költő közül – a szimbolisták, az akmeisták és a futuristák köréből válogatva – a diáknak minimum kettőt kell az órán feldolgoznia. (A bőséges listán ott szerepelnek I. Annjenszkij, K. Balmont, Andrej Belij, Valerij Brjusov, M. Volosin,¹⁶ Ny. Gumiljov, Ny. Kljujev, I. Szeverjanyin, F. Szologub, Hlebnyikov és V. Hodaszevics művei.) Blok, Majakovszkij, Cvetajeva, Mandelstam, Ahmatova és Paszternak lírájából külön-külön hat-nyolc vers és hosszabb lélegzetű költemény kötelező. Roppant áttörés, hogy a szovjet irodalom „sematikus” alkotásai, a termelési regények, a vezért éneklő ódák, a polgárháborút átköltő regények és a szocialista líra teljes egészében kimarad a tantervi kánonból. Talán sajnálatos is, hogy ebből a korszakból még olyan kiváló alkotások, mint Suksin, Ajtmatov, Okudzava regényei is elmaradnak. A XX. század 20-as, 30-as éveinek prózáját Bulgakovtól és Platonovtól egy-egy választható regény képviseli. A Nobel-díjas Solohov *Csendes Donja* „ismertetés” szintjén része a kötelező tananyagnak, kiszorultak viszont a II. világháborús történetek. A kötelező, konkretizált XX. századi orosz művek sorát Tvardovszkij versei, továbbá a Gulag-szemtanúk dokumentarista prózája jellemzi, Szolzsenyicintől a *Matrjona háza* és az *Ivan Gyenyiszovics egy napja*, valamint V. Salamov *Kolimai történetei*, amelyből kettő kötelező.

JEGYZETEK

- 1 Erről ld. ВОМПЕРСКИЙ, В. П.: *Стилистическое учение Ломоносова и теория трех стилей*. Москва, Издательство Московского Университета, 1970
- 2 БЕЛИНСКИЙ, В. Г.: *Полное собрание сочинений*. Москва, Издательство Академии Наук СССР, 1955, т. VII., 359.
- 3 A XIX. század mintegy három döntő korszakát egy kánonkutató épp három nagy kritikus, V. Belinszkij, Ny. Dobroljubov és Ny. Csernisevskij szemléletmódjában keresi. МЕГРЕЛИШВИЛИ, Т.: *Русский литературный канон в зеркале современности = Toronto Slavic Quarterly*, 2013, 4., 35–48.
- 4 АЛОЭ, С: *Парадоксы русского канона = Классика и канон в русской литературе. Чуждият поглед*. Szerk. ДИМИТРОВ, Л., ЕВТИМОВА, Р., ПЕТКОВА, Л. София, Факел, 2013, 9. Megjegyzendő, hogy a Szófiai Szent Ohridi Kelemen Egyetem kutatói három éven át tartó konferenciasorozat keretében foglalkoztak az orosz kánon kérdéseivel.
- 5 Vö. SZILI József: *A nemzeti eposz mint a nemzettudat kanonizált műfaja = Helikon*, 1998, 3. sz., 268., 271.
- 6 PAVLOVETS, M. G.: *The School Canon as a Battlefield. A Baptismal Font without a Child. = Russian Education and Society*, 2017, 10–12., 569.
- 7 Mindezen tényezők mellett N. Goller Ágota statisztikus számításokkal kimutatta azt is, miszerint az egyes irodalmi lexikonok válogatásai időnként csekély eltérést mutatnak. Lásd GOLLER Ágota, N.: *Всемирная литература – литературные каноны. = Slavica Quinqueelesiensia*, 2001, VII. (Pécs), 127–135.
- 8 Erről részletesebben ld. KÁLMÁN C. György: *A kis népek kánonjának vizsgálata = Helikon*, 1998, 3. sz., 253.
- 9 ШНЕЙБЕРГ, Л. Я. – КОНДАКОВ, И. В.: *От Горького до Солженицына. Пособие по литературе для поступающих в вузы*. Москва, Высшая Школа, 1997
- 10 PAVLOVETS: *i. m.* (2017), 558., 560.
- 11 Vö. HARRIS, Wendell W.: *Canonicity = PMLA*, 1991, 106.
- 12 PAVLOVETS: *i. m.* (2017), 571.
- 13 МОХАНОВА, О. П. – МАЛХАНОВА, М. В.: *Русская литература*. Москва, Марк, 1994
- 14 A listát ld. https://www.100bestbooks.ru/show_rating.php?id=26
- 15 PAVLOVETS: *i. m.* (2017), 561., 562–563., 565–566.
- 16 A „tiltott” kategóriájából a „kanonizált” státuszba átlépő költők verseiből viszonylag új keletű válogatást tartalmaz egy magyar nyelven megjelent műfordításkötet: *Orosz szimbolista költők*. BAKA István fordításában. Szerk. FEJÉR Ádám, Szeged, JATE Szláv Filológiai Tanszék, 1995